

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

Сучасне сімейне виховання має низку недоліків (безсистемність виховних впливів, надмірний авторитаризм, дефіцит внутрішньосімейного спілкування, невміння організувати конкретну діяльність дітей, спілкування з ними, система заборон як основа виховання тощо). Відтак, однією з важливих і складних проблем педагогічної теорії й освітньої практики є формування педагогічної культури сім'ї, зокрема батьків. Одним із шляхів вирішення означеного питання є опанування історичного досвіду, аналіз спадщини відомих педагогів минулого й сучасності.

У ході наукового пошуку встановлено, що проблема формування педагогічної культури батьків є предметом дослідження багатьох науковців (Т.Ф. Алексєєнко, О.В. Бондарєвська, І.В. Гребінников, Р.М. Капралова, Ю.Я. Левков, А.Г. Хрипкова та ін.). У педагогічній науці презентовано чимало монографій, науково-методичних статей з питань сімейного виховання та виховання батьків в Україні. Однак на сьогодні мало досліджень, присвячених вивченню проблеми формування педагогічної культури батьків в історичному контексті.

Мета статті – розкрити генеза та розвиток проблеми формування педагогічної культури батьків.

Аналіз науково-педагогічної літератури засвідчує, що формування педагогічної культури батьків належить до актуальних історико-педагогічних проблем. Починаючи з XI–XII ст. у книгах-рукописах містяться рекомендації батькам щодо конкретних способів, форм і методів виховання підростаючого покоління (“Пчела”, “Златоуст”, “Изборник Святослава”, “Слово некоего отца к сыну, словеса душеполезная”, “Поучения, или Духовная Великого князя Владимира Мономаха детям своим”). Проте найповніше тогочасні поради батькам відображено у збірнику “Домострой”, а також у книзі невідомого автора “Про виховання чад”, у творах “Обід душевний” і “Вечеря душевна” С. Полоцького та “Гражданство обычаев детских” Є. Славинецького (XVII ст.), автори яких переконують батьків у необхідності виховання своїх дітей, аналізують причини “непутящих звичаїв” погано вихованих дітей та пропонують засоби правильного виховання (“виховання у праці”, “власним прикладом” та ін.) [1].

Проведене дослідження дало змогу встановити, що з розвитком державності створилися сприятливі умови для розвитку громадської системи виховання дітей у спеціальних педагогічних закладах. Отже, постало питання співвідношення сім'ї та школи в процесі виховання. Значний внесок у розроблення означеної проблеми зробив К.Д. Ушинський.

Так, педагог підкреслював велике значення материнської домашньої школи; наголошував на необхідності підготовки матері до виховання, наполягав на теоретичній підготовці батьків до виховання дітей. Розглядаючи сім'ю як основне й домінуюче середовище у вихованні особистості дитини, К.Д. Ушинський звертав особливу увагу на рівень педагогічної освіченості батьків, підкреслюючи, що батьки повинні знати, “...що таке виховання, його вимоги і його труднощі”. Вирішення цих проблем педагог вбачав у широкому поширенні справді науко-

вої педагогічної літератури, яка б прищеплювала “здорові й розумні педагогічні поняття” як наставникам-учителям, так і батькам [8].

Конкретизуючи завдання школи й сім’ї у формуванні особистості дитини, педагог підкреслював, що школа й сім’я повинні допомагати одне одному у вивченні “природи маленької людини”. Провідним чинником у взаємозв’язку сім’ї та школи К.Д. Ушинський вважав школу, покладаючи на неї формування педагогічної культури батьків, поширення серед них педагогічних знань та вмінь, що забезпечить або принаймні підвищить різноманітність педагогічних впливів і методів сімейного виховання, визначить найбільш оптимальні засоби впливу на дитину в кожній окремій сім’ї чи допоможе встановити відповідні вимоги до неї.

Зазначимо, що ідеї К.Д. Ушинського знайшли своє відображення в педагогічних працях П.Ф. Лесгафта, М.І. Пирогова, Д.І. Писарева, І.Я. Франка та інших представників педагогічної думки ХІХ ст.

М.І. Пирогов, наприклад, одним з перших українських просвітителів став на захист жіночої освіти, виголосивши переконаність у тому, що саме у вихованні й навчанні жінки полягає виховання всього людства. Вчений стверджував, що саме жінки, колисаючи дитину, граючись з нею, навчаючи її “вимовляти перші слова й першу молитву”, є “головними зодчими суспільства”. Він підкреслював зв’язок сімейного виховання з місцем жінки у суспільстві та рівнем її підготовки до нелегкої справи виховання, що багато в чому, на його думку, залежить від особистого рівня культури жінки, її моральності, готовності до саморозвитку й до самоосвіти, зокрема до засвоєння нею “наукової, художньої й громадської культурності” [5].

Досить переконливо доводив необхідність жіночої освіти Д.І. Писарев. Відповідаючи своїм опонентам на їхнє твердження, що ідеалом жінки є гарна дружина, гарна матір і гарна господарка, Д.І. Писарев вказував, що саме ці вимоги до жінки зобов’язують дати їй різнобічну й глибоку підготовку до послідовного виконання всіх її обов’язків.

Цікаві роздуми про виховання дітей у сім’ї залишив І.Я. Франко. У суспільно-філософській спадщині видатного просвітника України важливе місце посідають питання подружжя та сім’ї, зокрема запобігання негативним явищам у суспільстві. Важливим чинником І.Я. Франко вважав педагогічну культуру батьків як запоруку правильного виховання дітей. Особливо велику роль у сімейному вихованні він відводив матері. У статті “Жінка – мати” він підкреслював, що мати безпосередньо відповідає перед суспільством за те, щоб діти росли здоровими й були моральними. Проте мислитель ставив вимоги “твердого керівництва” дітьми з боку обох батьків, маючи на увазі не лише спостереження за дітьми чи “милування пустощами дітей”, а й з раннього віку, коли “дитяча вдача вразлива й водночас слабка”, формування їх моральних якостей і норм поведінки [9].

Великий внесок у сімейну педагогіку кінця ХІХ – початку ХХ ст. зробив П.Ф. Лесгафт – автор посібника для батьків “Сімейне виховання та його значення”. Запропонована ним теорія сімейного виховання просякнута великою любов’ю до дитини. Головним у вихованні він вважав уміння розуміти дитину, знання про її психічні та індивідуальні особливості. Педагог наголошував на

тому, що дитина – це не лялька, що існує для розваги дорослих, а людина, особистість. Підкреслюючи, що саме під впливом дорослих дитина починає розуміти інших та піклуватися про них, проявляти справедливість, усвідомлювати власну неправоту, акцентував, що важливою характеристикою батьків є моральність, основи якої закладаються в дитинстві [3].

Багато в чому погляди П.Ф. Лесгафта збігаються з поглядами П.П. Блонського, який надавав великого значення завчасній підготовці батьків, як перших вихователів, до виховання своїх дітей, а також закликав створювати педагогічні товариства, гуртки, курси, бібліотеки, лекторії й через них домагатися правильного розуміння батьками своїх обов'язків перед суспільством у ставленні до дітей. Він наполягав на обов'язкових медичних консультаціях для молодих людей, що планують взяти шлюб, задля того, щоб знизити ризик, пов'язаний зі здоров'ям майбутніх дітей (сьогодні це стало можливим в Україні). Йому ж належить ідея “педагогічних випробувань” для майбутніх батьків – отримання до укладання шлюбу спеціального документа про рівень знань з основ сімейної педагогіки. Відомо, що ця думка знайшла підтримку у представників Наркомпросу, в апараті якого працював П.П. Блонський, але до практики роботи сучасних шкіл вона не увійшла [10].

Цікавою є й діяльність видатного вченого, громадського діяча, представника педагогічної думки рубежу XIX–XX ст. П.Ф. Каптерєва – автора численних наукових праць, присвячених сімейному вихованню (“Енциклопедія з сімейного виховання та навчання”, “Завдання та основи сімейного виховання”). П.Ф. Каптерєв був організатором педагогічного гуртка, до якого входили сотні батьків; з його ім'ям пов'язане проведення першого з'їзду із сімейного виховання взимку 1913 р., що сприяв поширенню прогресивних методів та засобів виховання.

Значний внесок у теорію і практику формування педагогічної культури батьків зробила плеяда радянських педагогів, серед яких Н.К. Крупська, А.С. Макаренко, В.О. Сухомлинський, М.Г. Стельмахович.

Так, усебічний аналіз спадщини А.С. Макаренка дає підстави стверджувати, що необхідною умовою оволодіння батьками педагогічними знаннями педагог визначав роботу над собою, самовдосконалення батька та матері, а умовою успішного сімейного виховання – “справжній” батьківський авторитет.

Педагогічну теорію XX ст. збагатило й обґрунтування науковцем нового напрямку педагогічної допомоги сім'ї: виховання її членів шляхом впливу на них колективу.

А.С. Макаренко підтримував участь громадськості у вихованні дітей; підкреслював важливість педагогічної пропаганди серед наставників молоді. Його твори “Книга для батьків”, “Лекції про виховання” відіграли велику роль у збагаченні теорії сімейного виховання в другій половині XX ст. [4].

На необхідності розвитку серйозної педагогічної пропаганди серед населення наголошувала й Н.К. Крупська. Вона називала такі шляхи педагогічної пропаганди, як вивчення книжок та брошур для батьків; організація “батьківських університетів”; проведення занять з педагогіки при школах для дорослих; організація педагогічних консультацій; видання популярного журналу для дорослих; спільне обговорення з батьками питань з педагогіки. Їй належала ідея

створення спеціальної книги для батьків (своєрідного підручника сімейного виховання) та радіопередач, які стали прообразом популярної протягом кількох десятків років передачі “Дорослим про дітей”.

Внесок Н.К. Крупської в розроблення педагогічної теорії полягає й у визначенні пріоритетності сім’ї у вихованні [2].

Зазначимо, що саме ідеї А.С. Макаренка та Н.К. Крупської були значною мірою стрижневими в організації системи формування педагогічної культури батьків, що функціонувала в 70–80-ті рр. ХХ ст.

Яскравим прикладом втілення благородних цілей психолого-педагогічної просвіти в зазначений період, як свідчить проведене дослідження, була діяльність В.О. Сухомлинського. Спираючись на багатовіковий досвід народного виховання, педагог розглядав сімейну педагогіку як кропітку працю, майстерність та творчість, а основними умовами успішної дії інституту батьківства визначав сприятливий сімейний мікроклімат; моральну відповідальність батьків за дітей; спільну трудову діяльність членів родини; розумну організацію життя й побутового устрою; узгодженість дії сім’ї зі школою.

В.О. Сухомлинський працював над проблемами морального та естетичного виховання дітей у сім’ї. Особливу увагу вчений звертав на проблеми духовної підготовки молоді, на високу місію батька й матері. Вважаючи їхню непідготовленість до народження та виховання дітей “великим нещастям для суспільства”, педагог підкреслював важливість створення “школи мудрості майбутніх батьків”, завдання якої вбачав у цілеспрямованій і своєчасній підготовці до сімейного життя (нарис “Виховання майбутніх матерів і батьків”, цикл етичних бесід “Сім’я, шлюб, любов, діти”, праці “До материнського і батьківського обов’язку треба готувати чи не з колиски”, “Моральне облагороджування почуття кохання і підготовка до шлюбу, батьківства, материнства” тощо). Розроблена науковцем система етичних бесід (про любов, дружбу, шлюб, дітонародження, виховання дітей) слугувала орієнтиром для створення програми психолого-педагогічної просвіти батьків у досліджуваній період [7].

Зазначимо, що великий внесок у розвиток теорії сімейного виховання зробив і М.Г. Стельмахович, який уперше в історико-педагогічній науці досліджував національну систему родинного виховання та обґрунтовував необхідність посилення уваги до прогресивних традицій батьківської педагогіки. Визначаючи завдання родинного виховання, педагог підкреслював роль батьківського авторитету як найвпливовішого виховного чинника. Основними методами родинного виховання він вважав заохочення та покарання, особистий приклад батьків; засобами – працю, громадську думку, мікроклімат сім’ї, національні звичаї й традиції тощо (поради батькам “Чим і як виховувати”) [6].

Зауважимо, що проблема формування педагогічної культури батьків була актуальною не тільки для України чи Росії; її розглядали педагоги та філософи всіх західних країн (Я.А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці), ідеї яких активно розвивалися на вітчизняному ґрунті.

Сьогодні проблеми формування педагогічної культури батьків вивчають такі науковці, як Т.Ф. Алексеева, І.В. Дубінець, Ю.Я. Левков, А.Г. Хрипкова, Ю. Хамяляйнен, П.П. Щербань та ін. Вони зазначають, що робота з формування

педагогічної культури батьків, важливою складовою якої виступає підготовка батьків до процесу виховання, є основою вдосконалення сімейного виховання. У працях цих науковців показано взаємозв'язок педагогічної просвіти та самоосвіти, вплив народної педагогіки на сімейне виховання. Підкреслено, що високий рівень педагогічної культури неможливий без поєднання батьківської любові до дітей та високої вимогливості до них.

Висновки. З огляду на наведене можна стверджувати, що проблема формування педагогічної культури батьків не є новою. Усвідомлення потреби батьків у набутті педагогічних знань, умінь та навичок виховання, головних чинників педагогічної культури притаманно багатьом народам будь-якої історичної епохи. Характер напряму цих знань залежить не тільки від традицій і культури народу, але й від набутого педагогічного досвіду, поширенням якого займалися та продовжують займатися різні науковці та дослідники.

Література

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / [сост. Н.П. Калениченко]. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
2. Крупская Н.К. Педагогические сочинения : в 6 т. / Н.К. Крупская ; [ред. А.М. Арсеньев]. – М., 1978–1980.
3. Лесгафт П.Ф. Семейное воспитание ребенка и его значение / П.Ф. Лесгафт. – М. : Педагогика, 1991. – 174 с.
4. Макаренко А.С. Сочинения : в 7 т. / А.С. Макаренко. – М. : Изд-во АПН РСФСР, 1950.
5. Пирогов Н.И. Избранные педагогические сочинения / Н.И. Пирогов. – М. : Педагогика, 1985. – 496 с.
6. Стельмахович М.Г. Українська родинна педагогіка / М.Г. Стельмахович. – К., 1996. – 288 с.
7. Сухомлинский В.А. Родительская педагогіка / В.А. Сухомлинский. – М. : Рад. школа, 1978. – 376 с.
8. Ушинский К.Д. Воспитание человека. Избранное / К.Д. Ушинский ; [сост. С.Ф. Егоров]. – М. : Карапуз, 2000. – 256 с.
9. Франко І.Я. Жінка – мати / І.Я. Франко // Друг. – 1875. – № 24. – С. 532–555.
10. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / [ред. С.А. Літвінов]. – К. : Рад. школа, 1961. – 652 с.

ГУЛАЙ О.І.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Національна доктрина розвитку освіти в Україні ставить завдання формування компетентних, самостійних, ініціативних та відповідальних членів суспільства, здатних ефективно взаємодіяти в соціальних, виробничих і економічних сферах життя. Перед освітянами постає проблема не просто механічної передачі певного обсягу знань, а формування особистісних якостей і творчих здібностей студентів, умінь самостійно здобувати нові знання та розв'язувати проблеми, орієнтуватися в житті суспільства. Реалізувати її можна шляхом упровадження нових методів і технологій навчання.